

# HUR VET DU DET?

---

LÄRARHANDLEDNING



Hur vet man vilka källor som är pålitliga? Jenny Josefs-son får sparken från sitt jobb på tv eftersom hon aldrig kollar några källor. I Hur vet det du det? möter vi henne när hon istället satsar på att starta en vlogg om hundar! Hon ger sig ut i en djungel av information för att leta fakta till sin vlogg. Till sin hjälp har Jenny sin källkritiska och trogna hund Kjell och några barn som kallar sig Källkritikerna. De dyker upp när nöden är som störst med de fem källkritiska superfrågorna.

Handledningen ger tips på frågeställningar och uppgifter att fortsätta arbeta med efter att ni har sett programmen. Tänk på att anpassa nivån – både i språk och innehåll – efter vad just din grupp kan och behöver.

Källkritik lär man sig bäst genom att praktisera det. Programmet är en ingång till några områden som det är bra att eleverna är extra uppmärksamma på, men det är minst lika viktigt att använda ett källkritiskt förhållningssätt i vardagen. Visa gärna exempel på det som Jenny och Kjell tar upp i programmet. Använd de källor och kanaler som du vet att just dina elever tittar på, lyssnar till eller möter i sin vardag. Och missa inte att låta eleverna visa och lära dig! Genom att låta eleverna producera eget material (rita, göra egna klipp i filmer och program, göra e-böcker, spela in filmer och poddar, skriva, ta egna bilder, hämta bilder från nätet och så vidare) och titta på det med källkritiska ögon får de syn på mycket som de kan ta med sig när de ska bedöma andra källors trovärdighet. Var era egna "källtjattare" som Jenny kallar barnen i programmet. Håll ögon och öron öppna och nöt in de fem superfrågorna: **Hur** gick det till? **När** kom nyheten? **Vem** berättade det för dig? **Vad** hände egentligen? **Varför** berättade någon det för dig?

### AVSNITT I. VILKA KÄLLOR KAN DU LITA PÅ?

---

- Jenny låtsas att hon får en massa meddelanden och likes. Varför tror du att hon gör det?

Om många i klassen använder olika former av sociala medie-kanaler där likes, visningar och kommentarer är viktiga så kan det vara bra att stanna i den här frågeställningen. Alla vill ha uppskattning och alla blir glada för komplimanger och det är inget fel i att vilja visa till exempel en fin bild på Instagram eller Snapchat, men det är bra att samtala kring vilken roll positiv och negativ respons spelar för oss.

- Kjell pratar om olika källor. Vad är en källa? Och varför är det viktigt att veta vilken källa en uppgift kommer ifrån?

Låt gärna eleverna upptäcka att de själva, deras kompisar eller vuxna i deras närhet också kan vara källor. När man pratar om källor är det också bra om eleverna börjar förstå skillnaden mellan avsändare och medium/kanal. Till exempel är varken internet eller youtube en källa utan en kanal för en massa olika källor.

- Arbeta tillsammans med en kompis och rita, skriv eller formulera en förklaring av skillnaden mellan en förstahands- och en andrahandskälla.
- Vilka är de fem superfrågorna?

Kanske finns superfrågorna redan att läsa någonstans i ert klassrum: Hur, när, vem, vad och varför? Om inte, kan du låta eleverna arbeta med att göra planscher eller collage som ni kan sätta upp. Visa hur frågorna funkar både för att kolla upp vad någon annan visar eller säger, och som stöd när man själv ska berätta något.

- Vad var det viktigaste Jenny lärde sig om källkritik idag. Gör en lista!
- Dela in er i mindre grupper och bestäm ett ämne som ni ska ta reda på mer om. Varför inte välja katter? Skriv ner tre frågor som ni vill ha svar på. Varje grupp väljer en källa som de vill använda för att få svar på frågorna. Redovisa era svar för varandra.

Låt källorna vara sådana som eleverna normalt använder till exempel en lärobok, ett program från UR, en faktasida på nätet, någon vuxen i er närhet, en kompis, skolbiblioteket. Ge eleverna i de olika grupperna begränsad tid att söka sina svar och be dem anteckna eller spela in sina svar. Gör sedan nya tvärgrupper där var och en redovisar sin första grupps svar så att eleverna kan jämföra och se om svaren skiljer sig åt. Var det svårt att hitta svar? Vilka källor verkade lättast att använda? Prata tillsammans om hur man kan träna sig på att känna igen en bra källa och söka trovärdiga källor.

## AVSNITT 2. SÅ GOOGLAR DU

---

- Verbet googla har inte använts så länge. Det betyder ju egentligen att söka efter något med hjälp av sökmotorn google, men ordet används numera om nästan alla sökningar man gör på nätet.

Använder eleverna söktjänsten google? Eller använder de andra sidor? Visa flera olika alternativ och fundera tillsammans på hur det kommer sig att ordet googla har blivit så vanligt.

- Jenny pratar om något som hon kallar grävande reportage – vad är det?
- Jenny säger att hon ska ta reda på sanningen, men vad är sanning?

Ge exempel på hur något kan vara fakta eller åsikt (Det regnar ute/Det är ett fruktansvärt dåligt väder ute!). Dela in er i grupper och arbeta med att beskriva något, till exempel en del av skolgården, utifrån a) fakta och b) åsikt. Ge exempel på meningar som uttrycker fakta och åsikt – låt eleverna bestämma vad som är vad och hur de kommer fram till det.

- Jenny får tipset att googla, men hon är inte så bra på det. Brukar du söka efter saker på nätet? Hur gör du då? Vad brukar du söka efter?

Om ni har möjlighet att göra sökningar på nätet så är det väldigt bra att testa olika sökningar. Utgå från de träffar ni får för att visa hur viktigt det är att lära sig söka bra och att välja noga vilka träffar man går vidare ned och litar på. Prova till exempel att söka på ordet mormor. Gör både ett bildsök och ett vanligt sök. Vad får ni fram? Om ni skulle använda de översta träffarna i era sökningar för att beskriva för någon som inte vet vad en mormor är, skulle det fungera? Varför eller varför inte?

## AVSNITT 3. SANNINGAR OCH RYKTEN

---

- Vilken är den värsta, mest otroliga, fantastiska, konstiga historia som du har hört? Är den sann? Hur vet du det?

Låt eleverna berätta om historier som de har hört, berättat själva, läst eller sett. Är de sanna eller falska? Kan ni tillsammans placera klassens olika berättelser i några olika genrer? Är det en vandringsägen, ett rykte eller en myt? Om historien är sann, vad är det som gör den spännande – fakta eller åsikter? Läs gärna en eller ett par vandringsägen. Bengt af Klintbergs böcker innehåller vandringsägen av en mängd olika slag – hitta er favorit!

- Hur avgör du om något är sant eller falskt?

Använd EPA-metoden. Först får alla fundera enskilt, sedan två och två innan ni avslutar gemensamt. Gör gärna en klassens "så kollar vi om det är sant"-lista.

- Det finns flera ordspråk och talesätt som handlar om rykten och lögn eller sanning. Vad betyder de här tre: Ett korn av sanning, Ingen rök utan eld, Ju närmare källan, desto klarare vatten?

Låt eleverna ge förslag på olika tolkningar av uttrycken. Enas om en förklaring till varje. Rita bilder som illustrerar talesättet och förklaringen.

- Bildsök tillsammans.

Hur använder ni bilder? Ta tillsammans reda på hur man får använda bilder som någon annan har tagit och har lagt upp på nätet.

- Varför tror du att Jenny kallar Källkritikerna för Källtjatarna?

## AVSNITT 4. REKLAM

---

- Vad är reklam?

Låt eleverna sitta i små grupper (bikupor) och surra (prata) om vad de tänker på när de hör ordet reklam. Gå runt och lyssna och fånga upp några av de kommentarer som kommer upp i grupperna. Skriv upp dem på tavlan och använd det som utgångspunkt för att berätta mer om reklam.

*Tips!* Vad du kan behöva förbereda dig på att berätta mer om: Vad reklam är? Vem står bakom reklam? Skillnaden mellan olika typer av reklam. Reklam eller information - vad är skillnaden? Är reklam bra eller dåligt – eller både och? Lagar och regler kring reklam.



- Jenny blir väldigt glad när hon får hundmat. Har du någon gång fått något som du tror är reklam? Varför tror du att du fick de sakerna?

Låt eleverna ge exempel. Ta gärna med några egna exempel eller ge eleverna i uppgift att gå ut i samhället i närheten av skolan för att ställa frågan till barn och vuxna de möter där. Kanske visar det sig att det inte är så många som har tänkt på det där med reklam i form av give aways och presenter.

- Kjell berättar för Jenny att hundmatsföretaget vill att hon ska berätta om deras hundmat i sin vlogg. Varför vill de det? Har du någon gång sett, hört eller läst reklam i en vlogg, blogg eller i ett program.

Här är det bra om eleverna får hjälp att skilja på olika typer av reklambudskap. Reklam i brevlådan, via sms, i tidningen, reklamfilm, produktplacering, annonser, -listan kan bli väldigt lång.

- Varför tror du att smygreklam är förbjudet?

Ta tillsammans reda på andra regler och lagar som gäller för när, var och hur man får göra reklam.

- Vad är produktplacering?

Hitta gärna några exempel att visa för eleverna. Sök på "exempel på produktplacering" så hittar du säkert något som du och dina elever känner igen.

- Varje dag möter du och dina klasskamrater en hel massa reklam eller reklambudskap. Kanske finns det reklam där du sitter just nu? Se dig omkring! Glöm inte att titta på varandra och ut genom fönstret. Ser du något som är reklam?

Här kan du som lärare behöva hjälpa till eller till och med "plantera" reklambudskap i rummet. En plastpåse från en lokal butik, ett underlägg eller en plansch med reklam eller ett tydligt varumärke på, Lyckoslanten eller någon annan gratispublikation som marknadsför något, väskor och kläder med reklamtryck på, reflexer med reklam, tydliga loggor och varumärken på olika produkter, på bollar eller andra lekredskap, dekal på en bil parkerade utanför skolan, reklam på bussen som passerar eller på anslagstavlan i närheten.

## AVSNITT 5. NÄR DU SJÄLV ÄR EN KÄLLA

- Jenny tar någon annans bild och text och använder den på sin vlogg. Som tur är stoppar Kjell henne. Visste du förresten att man inte får kopiera hur som helst ur böcker heller? Eller ladda ner och visa filmer från vilka sidor som helst? Allt det hänger ihop med upphovsrätten som Kjell pratar om. Vet du vad som gäller när du till exempel hämtar bilder och

text från nätet? Rita en serie tillsammans med en klasskamrat. Välj att antingen visa vad man får göra med andras texter, bilder och filmer eller vad man inte får göra.

Upphovsrätten kan vara krånglig att förklara. Många laddar säkert ner både filmer och bilder utan att tänka på vilka lagar och regler som gäller och kanske har eleverna kopierade häften i sina bänkar som kommer från böcker som omfattas av upphovsrätten. Förklara gärna varför upphovsrätten finns, men berätta också att den precis som andra lagar kanske behöver ändras nu när nästan allt finns på nätet. Låt eleverna komma på egna smarta lösningar för hur till exempel fotografer, författare, filmskapare, artister och konstnärer ska kunna få betalt för det de gör när allt ligger öppet och tillgängligt. Ett tips: Använd material om upphovsrätt från Statens medieråd eller Skolverket.

- Vad tror du det är som gör att Vovvevloggen helt plötsligt får en massa tittare? Kom på tre saker som Jenny har lärt sig under programserien och som hon skulle kunna ge som tips till någon annan som vill starta en vlogg.

Under hela serien har Jenny lärt sig nya saker, men vi har också fått se hur hon har använt en mängd olika källor för att kunna göra sin vlogg. Passa på att visa fler exempel på hur kändisar, bloggare och youtubers ofta har fått arbeta ganska mycket för att nå framgång.

## HÄR KAN DU LÄSA MER OM KÄLLKRITIK OCH HITTA LEKTIONSTIPS

- Skolverket: Kolla källan
- Statens medieråd: MIK för mig, Nosa på nätet
- Metro: Viralgranskaren

## TITTA OCH LYSSNA PÅ MER FRÅN UR

- Tisdagskollen med Farzad (radio, grundskola F-3)
- Stora ord (radio, grundskola F-6)
- Är det sant? (tv, grundskola 4-6)
- Källkritik (tv, grundskola 7-9)
- Lärlabbet Källkritik (tv, Lärarfortbildning)
- Didaktorn, Ljuga sig till sanning (radio, Lärarfortbildning)
- UR Samtiden – Readme 2016 (tv, Högskola)